

ברית העקידה מרכזיותה של מסירות הנפש ביהדות

בליל "כל נדרי" אנו אומרים פיוט "לברית הבט ואל תפן ליצר". נושא כותרת הפיוט הזה עומד במרכז כל התפילות שלנו במשך כל הימים הנוראים, ובעצם במשך כל השנה הברית שבינינו ובין הקב"ה היא הציר העיקרי של כל היהדות.

העיקר של סדר "זכרונות" במוסף של ראש השנה הוא הברית. הברכה מסתיימת כך: "זוכר הברית". ואף פסוקי זכרונות - ברובם ככולם מוזכר המלה "ברית".¹

וצריכים לשאול: על איזה ברית מדובר כאן? על פי נוסח הברכה נראה ברור שמדובר על הברית בעקידה. "וזכור לנו ה' אלקינו את הברית ואת החסד ואת השבועה אשר נשבעת לאברהם אבינו בהר המוריה". אמנם, זה אף עיקר בקשתנו בזכרונות, כפי שרואים בסיום הברכה: "כי זוכר כל הנשכחות אתה הוא מעולם, ואין שכחה לפני כסא כבודך, ועקדת יצחק לזרעו היום ברחמים תזכור. בא"י זוכר הברית".

אנחנו זוכים בדין בזכות העקידה. חז"ל דורשים שלשון המאכלת של העקידה שהיא מאכלת אותנו - על פי הזכות הזו אנו 'אוכלים' וקיימים.

בהקדמת האברבנאל לפרשת העקידה הוא כותב שיש צורך מיוחד לעיין היטב בפרשה זו כי "הפרשה הזאת (העקידה) היא כל קרן ישראל וזכותם לפני אביהם שבשמים".

בכל יום של עשרת ימי תשובה אנו מוסיפים בסליחות סליחה בשם "עקידה" על ענין העקידה. עקידה זו תמיד מופיעה לפני "זכור רחמיך... זכור ברית אבות". המסר העיקרי של סליחה זו הוא שעל זכות העקידה אנו סומכים:

"לבם ונפשם היה נכון - לכן תפילתנו לפניך תכון.
מיהר ולקח מאכלת - לכן זרעם תציל ממיתה משכלת.
נעקד יחיד כשה לטבח - לכן תפילתנו תרצה כעולה וכזבח.
סידר עצים והצית עליהם אש - לכן בעמידתנו היום לא נתבייש".

¹ בשני פסוקים אף שלא מוזכר, הוא רמז, בנח (שגם שם היה ברית), ובפסוק חסד נעורייך וכו' (שרמזו ברית הנישואין).

וכן -
זכרון לפניך בשחק, לעד בספר יוחק,
ברית עולם לא נמחק, את אברהם ואת יצחק"²

וכן אנו אומרים בסוף הסליחות: מי שענה לאברהם אבינו בהר המוריה...
מי שענה ליצחק בנו כשנעקד על גבי המזבח - הוא יעננו.

אנו חוזרים ומזכירים את ענין הברית, וזה שאנו בני בריתך, אין ספור פעמים בנוסח התפילות שלנו, ובמיוחד בימים אלו, בכל הזדמנות אנו מזכירים את ענין הברית - "וכתוב לחיים טובים כל בני בריתך"³.

יש אף תביעה לקב"ה שכביכול יש לו מחויבות בגלל הברית: "אל תנאץ למען שמך אל תנבל כסא כבודך, זכור אל תפר בריתך אתנו"⁴. כביכול יש איזה ניאוץ או נבלה מצד הקב"ה אם הוא לא יקיים את הברית!

ברית או שבועה?

אך האמת היא שכל המהלך הזה הוא קשה מאד, וככל שמרבים להזכיר את ענין הברית בעקידה הוא יותר קשה - שהרי לא היתה ברית בעקידה, ולא מוזכר ברית, רק שבועה של הקב"ה - "בי נשבעתי". אכן כשמעיינים בכל פרשת העקידה אנו לא מוצאים את המילה "ברית" אפילו פעם אחת!

מה ההבדל בין ברית לשבועה? ברית הוא ענין הרבה יותר מחייב מאשר שבועה. שבועה יכול להיות חד-צדדי. אדם אחד נשבע לאדם שני. אך בכל ברית יש התחייבות של שני צדדים. כלומר, יש כאן הסכם שעל שני הצדדים למלא. ועוד, שבועה אפשר להתיר, אך ברית אין להפר.⁵

יתירה מזאת, ברית היא הרבה יותר חזקה מהסכם או חוזה בין שנים מצד נוסף. חוזה והסכם יכול להיות בין שני צדדים על רקע דבר שצד אחד כבר קיים. (לדוגמא, כשכותבים חוזה על שכירות דירה, יתכן שהשוכר כבר שילם את שכר הדירה מראש, זה הסכם אבל איננו ברית). ובגלל זה הסכם ניתן לשכוח, כי המעשה קרה בעבר הרחוק. אולם המשמעות של ברית היא דבר מתמשך ששני הצדדים מקיימים כל הזמן. בברית כל צד מקיים

² עקידה ליום ד' של עשי"ת.

³ אפילו במקום שזה לא כל כך נראה לנו, עושים מאמצים להכניס את המלה "ברית". בשלש עשרה מידות אנו מכריזים שיש כאן ברית - "ברית שלש עשרה"! למרות שענין קשירת הברית לי"ג מידות הוא נגד פשט הפסוקים, חז"ל עשו את הקשר. "הנה אנכי כורת ברית". "ברית כרותה לי"ג מידות שאינן חוזרות ריקם, שנאמר: הנה אנכי כורת ברית" (ראש השנה טו). אמנם, פסוק זה שייך להמשך הכתובים שמדובר שה' כורת ברית אתנו על מנת שאנו לא נכרות ברית עם הכנעני. אך חז"ל ראו צורך לקשור את הענין דוקא בברית. ועל פי זה אף תקנו שפסוק זה יהיה חלק מקריאת התורה בתענית ציבור. בכל מקום שיש אפשרות, חז"ל רוצים לקשור את הקב"ה אתנו ביחס של ברית ולא סתם שבועה, וודאי לא רק בחסד.

⁴ ירמיה יד, כא - יום ב' של עשי"ת אחרי נד.

⁵ "ברית לא תופר" (בפיוטי שחרית של ראש השנה).

וממשיך לקיים, אחרת יש הפרת הברית. ברית לא שוכחים, כי ברית מתקיימת כל הזמן. בברית אין שכחה, בברית יש זכירה. לכן בברית תמיד מופיע הפועל "זכירה": "וזכרתי את בריתי וכו', זוכר הברית וכו'.

על פניו נראה שבמובן הזה בעקידה לא היתה ברית. אמנם יש מימד של דו-צדדיות שהוא כמו הסכם וחווה - ("יען אשר עשית את הדבר הזה" וכו'), דהיינו על מעשה שכבר התקיים.

אמנם בעקידה מופיע המונח שבועה, אך אנו עומדים על זה שזו לא רק שבועה חד צדדית, ואף לא הסכם וחווה דו-צדדי על מעשה שכבר קרה - אלא ברית! כלומר, אנו באים ותובעים מהקב"ה: "יש כאן ברית, ואסור להפר את הברית אתנו." הסיבה לכך, כאמור לעיל, מונחת בהבדל בין ברית לשבועה או חווה. ברית היא ענין מתמשך - כל צד מקיים וממשיך לקיים, אחרת יש הפרת הברית.

לכאורה, דבר זה קשה, שהרי העקידה היתה מאורע חד-פעמי בהיסטוריה של עם ישראל, ולא דבר המתמשך. אלא ההסבר הוא פשוט וברור לנו, שלדאבוננו, לאורך כל ההיסטוריה, אנו, בני ישראל, קיימנו את הצד שלנו בברית, ולכן אנו תובעים מהקב"ה שהוא ימלא את הצד שלו. אמנם היו הרבה מאד עקידות בכל הדורות. וכמו שאמרה חנה (אם לשבעה בנים שנהרגו על קידוש ה') לבנה האחרון שלא השתחוה לצלם: "לכו ואמרו לאברהם אביכם: 'אתה עקדת מזבח אחד - ואני עקדתי שבעה מזבחות'"⁶.

הרבה מן הסליחות של הימים הנוראים עוסקות בצרות של כלל ישראל, ובמיוחד על הריגת כלל ישראל על קידוש ה'. דוגמא: "יחלנו לך בעת צרה לדורשך, כל היום הורגנו על שם קדשך"⁷. ולכאורה מה הקשר לסליחות - אין אלו קינות אלא סליחות - דהיינו מטרתן בקשת סליחה, לא הבעת צער ויגון?!

אלא הדבר פשוט - זה חלק מן הסליחה והכפרה - הברית, שקיימנו וממשיכים לקיים לדאבוננו.

אמנם המשכנו לקיים את הברית. אין כאן רק שבועה חד-צדדית, ואין כאן חווה על מעשה שכבר התקיים - יש כאן ברית מתמשכת מאז ועד היום. לאורך כל ההיסטוריה כלל ישראל אחזו במעשה אבותיהם - בני ישראל גילו מסירות נפש אדירה במשך כל הדורות.

⁶ גיטין נז, ב.

⁷ סליחה נג, יום ב' של עשי"ת.

”וזכרתי את בריתי יעקב, ואף את בריתי יצחק, ואף את בריתי אברהם אזכור”.⁸ המדרש מעיר שאצל יצחק לא כתוב הפועל ‘זכר’, למה? והתשובה היא שאין צורך בזכירה מיוחדת אצל יצחק - מפני שאפרו של יצחק צבור ומונח על גבי המזבח, והקב”ה רואהו תמיד.⁹

דבר זה הוא מדהים, שהרי העקידה של יצחק לא הגיעה לסיומה. אמנם, יצחק לא נשרף, האפר שהקב”ה רואה תמיד הוא לא אפרו של יצחק ממש אלא העקידות של צאצאיו של יצחק שבכל דור ודור.

כוונת האברבנאל שהעקידה “היא כל קרן ישראל וזכותם לפני אביהם שבשמים”, היא לא בגלל העקידה של אברהם אבינו שהתקיים לפני אלפי שנים, אלא בגלל העקידות שלנו שבכל יום עמנו.

גם מאתנו נדרשת מסירות נפש, וזה כל הזכות שלנו לזכות בדין בימים הנוראים, וגם בזמנים אחרים. אמנם אין הקב”ה דורש מאתנו מסירות נפש ממש, אלא הוא דורש מאתנו החלטה - ההחלטה של מוכנות למסור את הנפש.

ואין הכוונה בדוקא מסירות נפש פשוטו כמשמעו. דור דור וניסיונותיו. לכל דור היו ניסיונות שהתאימו להם. היו דורות של שמד, היו דורות של פוגרומים, היו דורות של עוני ודחק, היו דורות של עבדות, היו דורות של גירוש, ואף היה דור של שואה. אנחנו חיים בדור של חסד אדיר. אך גם מאתנו נדרשת מסירות נפש. על איזה דברים אנחנו מוסרים נפש - דברים של מתיקות - עוד כמה דקות של לימוד תורה, להתלהב וליהנות מדבר מצוה, לעזור ליהודי אחר - אך נדרשת מאתנו שכל הדברים הללו יעשו במסירות נפש!

לפעמים כשאנו קוראים ושומעים סיפורים על מסירותם של הקדמונים, או סיפורים מהשואה או מתמלאים בושחה כשמשווים את זה לענייני המסירות שלנו. אך אין זו תחושה נכונה. כאמור, בכל דור הניסיון שלו. אין צורך להתגמד, אך יש צורך להתמודד. וגם כמובן יש צורך גדול להודות להקב”ה על החסד שגמלנו, שנולדנו בדור של חסד, בדור של בנין, בדור של ישוב הארץ, בדור של קיבוץ גלויות. לשבח, להלל ולהודות שאין אנו צריכים לעמוד לפני הניסיונות של העבר.

⁸ ויקרא כו, מב
⁹ ויקרא רבה, שם

מבחינה מסוימת לחיות על קידוש השם היא משימה יותר קשה מאשר למות על קידוש השם. כלומר, לחיות את החיים במסירות נפש היא משימה יותר קשה מאשר למסור את הנפש ברגע אחד. חיים של מסירות זה לא עסק של רגע אחד אלא עסק מתמשך לאורך כל החיים, ויש בזה ניסיון גדול.

אם נחיה אנחנו חיים של מסירות בלימוד תורה שלנו, בתפילה שלנו, בעבודת ה' שלנו, בבין אדם לחבירו שלנו - אז נוכל להכריז בלב שלם ובבטחה - לברית הבט ואל תפן ליצר!